

Ю.А. Мицик
І.Ю. Тарасенко

ФОНД ГЛУХІВСЬКОЇ СОТЕННОЇ КАНЦЕЛЯРІЇ ЦДІА УКРАЇНИ У КИЄВІ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ГЛУХІВЩИНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ – СЕРЕДИНИ ХVІІІ СТ.

У статті розкривається зміст фонду 737 «Глухівська сотенна канцелярія» Центрального державного історичного архіву України у Києві, де зберігаються важливі матеріали до історії Глухівщини гетьманських часів, насамперед ХVІІІ ст. Тут є важливі джерела з соціально-економічної історії, є джерела, які проливають світло на генеалогічні питання, менше матеріалу з релігійної та культурної історії, які треба доповнювати джерелами з інших фондів ЦДІА, насамперед «Генеральної військової канцелярії».

Ключові слова: Глухів, Гетьманщина, козацтво, архіви, джерела, церква.

Глухів та його околиці відомі кожному, хто цікавиться історією України уже хоча б тому, що тут певний час була гетьманська столиця у ХVІІІ ст., а Глухівщина творила від часів Національно-визвольної війни українського народу 1648-1658 рр. окрему козацьку сотню у складі Чернігівського, а потім Ніжинського полків. Досить непогано представлена Глухівщина і архівними матеріалами, хоча вони збереглися неповно (випали переважно джерела ХVІІ ст. – початку ХVІІІ ст.). І все ж є чимало цінних джерел подальших років, які зберігаються насамперед в ЦДІА України у Києві, але вони слабо вивчені.

Один з таких архівних масивів – фонд «Глухівська сотенна канцелярія» (ф. № 737) і привернув нашу увагу. Його матеріали охоплюють 1749-1781 рр., хоча деякі документи торкаються навіть початку ХVІІІ ст. (1704 р.). У 1782 р. сотенні канцелярії Гетьманщини були ліквідовані, а їхні функції були передані намісницьким правлінням. Фонд містить 52 справи, причому деякі з них являють собою справжні збірники документів. Маємо на увазі перш за все книги записів купчих, уступочних актів, духівниць тощо, творцями яких виступало козацтво, як старшина, так і рядові козаки, а також міщанство, меншою мірою духовенство та селянство. Так перша за хронологією книга, яка охоплює 1732-1734 рр., є дуже великого обсягу – 251 аркуш! (справа № 1125) (далі будемо вказувати лише цифри без зазначень, що це є справа і опускаючи її номер). У цій книзі знаходиться понад 200 документів, які відбивають різноманітні сторони життя населення Глухова та його околиць (наприклад с. Сопиці), в першу чергу соціально-економічні відносини, торгівлю. Вони є цінним джерелом для вивчення міської топоніміки, генеалогії тощо. Так, у 1733 р. товар і вози глухівського купця, який вів торгівлю з Польщею, були пограбовані якимось Речицьким (арк. 35), під купчою глухівської козачки Оришки Яковенко

підписалися представники відомих старшинських родів С. Миклашевський та Я. Лизогуб (арк. 25), одна з купчих стосується Воскресенського монастиря і згадується архімандрит цієї обителі Мельхиседек (арк. 162). Житель с. Білопілья Олистрат Ющенко з матір'ю продали півдвору, причому на цій купчій підписалася вся глухівська тогочасна адміністрація: сотник Стефан Уманець, отаман Дем'ян Туранський, війт Василь «Яковлев», бурмистри Олексій Гречка і Родіон «Павлов» (221). Аналогічний характер мають і інші книги. Так, у книзі 1129, яка охоплює справи 1746 р., є документ про сплату майстрам за роботу по будівництву церков (40 крб.) (арк. 20).

Аналогічні книги досить непогано висвітлюють історію Глухова й Глухівщини 30-60-х рр. ХVІІІ ст.: 1734-1750, 1746-1747, (1126, 1129), 1751 (1134), 1752-1753 (1135), 1753-1755 (1138), 1756-1757 (1141), 1757 (1144), 1758-1759 (1148), 1759 (1150), 1761 (1156), 1762 (1161), 1762-1763 (1162), 1763-1764 (1166).

Далі йдуть документи або цілі збірники документів, які стосуються соціально-економічних відносин, насамперед аграрного питання. Це суперечки за землю в самому Глухові (1131), в селах Полошки (1130, 1163), Обложки (1143), Баничі (1151), Зазірки (1142, 1167), Божок (1157), Собичів (1158), Есмань (1164), Будища (1136), урочищі Вербоватому (1159), на х. Родіонівці (1152). У останньому спір за землю та сіножать виникнув між козаком Григорієм Павловичем і удовою ямпільського (янгольського) сотника Михайла Канівського-Оболонського. Спір виникнув відразу по смерті сотника у 1759 р. і ясно, що цим хотіли скористатися невдоволені. Інший, менш значний конфлікт, стосувався спадщини глухівського сотника у 1732-1737 рр. Степана Уманця у селах Полошки, Некрасове, Студенки та ін. (удова сотника добивалася виділення їй належної частини спадщини) і тягнувся аж до 1759 р. (1154). До них прилягають справи про передачу землі з будівлями в с. Білопільці бунчуковому товаришу Якову Роману, відібрані у глухівської жительки Мотрони Петрівни за несплату боргів (1139), про зруйнування глухівським козаком Яковом Лященком межових знаків на землі глухівського священника Євфимія Полошківського під с. Есмань (1145), про спір за землю і нерухоме майно в с. Берези (1146) між священником Кирилом Іваненком та козаками Іваном та Кирилом Клименками та інші справи (1153, 1155). Цікаві документи пов'язані з суперечками за землю братії глухівського Петропавлівського монастиря (1136, 1151) (в селах Будища та Баничі).

Є справи, які безпосередньо або опосередковано стосувалися торгівлі. Так, у 1771 р. глухівська сотенна канцелярія видала інструкцію козаку С. Лисенку про відправку трьох погоничів до Перекопу (1170); 1749 р. ця ж канцелярія видала інструкцію глухівським жителям Івану Винді (чи не глухівський сотенний отаман у

1729 р.?) та Матвію Матяшу і указ Генеральної військової канцелярії про заборону підвищення цін на товари, порушення одиниць виміру тощо (1132); у 1775 р. глухівська канцелярія оголосила укази Малоросійської колегії про заборону перекупки товарів (1172); у 1749 р. у зв'язку з розширенням глухівських вулиць після пожежі 1748 р. канцелярія вирішила перевести крамниці військового товариша Якова Романа в інше місце.

Справа 1165 стосувалася крадіжки глухівським жителем Іваном Цимбалістим та його дружиною речей і грошей з крамниці значкового товариша Олексія Родіонова у 1765 р.

У актах фонду певна їх кількість стосується кримінальних справ або так чи інакше пов'язаних з правопорушеннями. До 1757 р. відноситься справа про обтяження вахмістром Толбичиним жителів Глухова поборами та їхнє побиття (1128), під 1772 р. – справа про розкидання огорожі на землі кур'єра Щерби та побиття його дружини глухівським жителем Калениченком (1171). До 1704 р. відноситься справа про крадіжку зерна у с. Тулиголов у місцевого жителя Федора Мироненка (1124) У XVIII ст. територія Глухівського полку була більшою, ніж територія сучасного Глухівського району, особливо у західному напрямку, і до нього входили, наприклад, такі села, як Тулиголов і Ярославець (сучасного Кролевецького району).

Документи, особливо духівниці, являються цінним джерелом з генеалогії, проливають світло на просування козаків по шаблях службової кар'єри. Так, духівниця глухівського сотника у 1699-1709 рр. Остафія Єфремовича 1704 р. цінна не лише тим, що є найранішим документом фонду, але й дає підстави уточнити рік смерті сотника (1123). Документ 1758-1759 рр. ясно свідчить про призначення козака Глухівської сотні Андрія Войцеховича значковим товаришем Ніжинського полку (1147). У 1758-1759 рр. виникла справа про захоплення військовим канцеляристом Андроніком Генваровським та його братом Євлампієм спадщини у військового канцеляриста Петра Базилевича (1149). У справі 1142 згадується про конфлікт за землю в с. Зазірках 1756-1757 рр., в якому брав участь бунчуковий товариш Іван Миклашевський. Цікаво, що в іншій справі 1761-1762 рр. вже брати Генваровські були постраждалими внаслідок нападу на їхній хутір військового канцеляриста Данила Буткевича (1160). Військовий канцелярист Микифор Винда вступив у 1752 р. у суперечку за спадщину з удовою глухівського міщанина Марією Прохоровниченко (1137).

Спираючись на документи фонду, можна принаймні частково відновити склад глухівського духовенства. У справах проходять вищезгадані священники Євфимій Полошківський (1145), Кирило Іваненко, Леонтій Іваненко (1157), Григорій Миславський (в Полошках) (1163), Яків Бережний (с. Ярославець) (1127). Цікаво,

що останній у 1734 р. захопив коней у жителя Глухова грека Кирила (1127).

Представлені й документи, в яких розкривається повсякденне життя гетьманської столиці. Так, глухівський отаман Іван Якович просив у 1754 р. Генеральну військову канцелярію про присилку козаків та селян Кролевецької сотні для допомоги у будівництві мосту в урочищі Дерник і ремонті гребель та мостів (1140); у 1759 р. син канцеляриста Василя Васильєва Іван розпродав по смерті батька частину спадку, який ще не був розподілений (1153); у справі 1172 мова йшла про боротьбу з пияцтвом; у справі 1174 містився атестат козака Борисенка, який засвідчував звільнення його від військової служби з огляду на стан здоров'я. Справа 1173 стосується наказу 1776 р. графа Румянцева про відправку поляка Полякова у кірасирський полк. Але чомусь документів такого роду відносно мало, як і тих, в котрих висвітлювалося релігійно-культурне життя. Прикладом цього може служити розписка 1762 р. уродженця «польської нації» (очевидно уродженця Правобережної України) Михайла Шалуги про його дворічне перебування на роботі у бунчукового товариша Василя Романовського за сплату останнім його боргу (5 крб.) придворному співаку гетьмана Розумовського Стефану Скочинському (1165).

Очевидно це було пов'язано з обмеженістю функцій сотенної канцелярії, а через те, що Глухів був гетьманською столицею, ці питання вирішувалися у вищих інстанціях і тому вони зазвичай відклалися у фонді 51 (Генеральна військова канцелярія). Тут є дуже цікаві справи, які проливають світло на розвиток освіти й культури, на духовне життя жителів Глухівщини. Так, у Глухові як мінімум з 1738 р. існувала відома школа співів і музики, де, зокрема, навчали грі на бандурі, скрипці й гусях, про що свідчать справи з фонду Генеральної військової канцелярії (ф. 51, оп. 3, № 6718, 7430; ф. 64, оп. 1, 3, 896). У цьому ж фонді міститься справа про оплату праці сницарів (різчиків) у церквах і палацах Глухова та Батурина 1753 р. (ф. 51, оп. 3, № 11531). Глухівські школа та шпиталь згадуються в документах ще 1722 р. (ф. 51, оп. 3, № 708, 709; 9572); говориться і про початок будівництва кам'яного архіву у 1750 р. (ф. 51, оп. 3, 10542; 11676), Некрасівської брами у 1713 р. (ф. 51, оп. 3, № 5163, арк. 15). У ряді справ мова йшла про заснування чи реставрацію глухівських церков, таких як Троїцька, Михайлівська та ін. (наприклад будівництва Преображенської церкви в с. Тулиголов у 1768 р.), монастирів (ф. 51, оп. 3, № 3949, арк. 2; там же, № 8987; 9572; 11034; 11363; № 8826; 12030; 11755; 12447; ф. 54, оп. 1, № 11; ф. 127, оп. 1, № 3; ф. 736, оп. 1, № 1038; 763, оп. 1, № 294). В інших фондах є цікаві документи з історії монастирів Глухівщини, насамперед Петропавлівського: донесення ігумена Луки 1725 р. (ф. 51, оп. 3, № 262 а); лист київського митрополита Гавриїла (від 29.04.1780 р. з Києва) про призначення валаського архімандрита

Дамаскина у Петропавлівський монастир (ф. 763. оп. 1, № 674); відомості про маєтності монастиря 1746-1747 рр. (ф. 51, оп. 3, № 8719) тощо.

Додамо, що історію Глухова та Глухівщини після гетьманських часів (кінець XVIII – поч. XIX ст.) хронологічно продовжують справи фонду «Глухівський міський магістрат» (ф. 959, оп. 1-2). Тут містяться справи про глухівські пожежі, яких, на жаль, не бракувало, міське будівництво, в т. ч. храмів, про євреїв, поляків та старообрядців тощо. Особливо відзначимо фундаментальну справу № 17, в якій містяться різноманітні документи як от: про надходження даних для складення топографічного опису Глухова 1790 р., про будівництво у місті Триумфальних воріт (1786-1788 рр.), про утримання дому народного училища і видачі жалування вчителям 1790-1791 рр., відновлення церкви у Глухові у 1795-1798 рр.

Таким чином, документи Глухівської сотенної канцелярії є важливим джерелом з історії місцевого краю XVIII ст. і назріла потреба з їх хоча б вибіркової публікації.

Мызык Ю.А., Тарасенко И.Ю. Фонд Глуховской сотенной канцелярии ЦГИА Украины в Киеве как источник по истории Глуховщины первой половины – середины XVIII в.

В статье раскрывается содержание фонда 737 «Глуховская сотенная канцелярия» Центрального государственного исторического архива Украины в Киеве, где сохраняются ценные материалы по истории Глуховщины времен Гетманины, прежде всего XVIII в. Здесь имеются важные источники социально-экономической истории, есть источники, которые проливают свет на генеалогические вопросы, меньше материала по истории религии и культуры, который необходимо пополнять источниками из других фондов ЦГИА, прежде всего «Генеральной войсковой канцелярии».

Ключевые слова: Глухов, Гетманина, казацтво, архивы, источники, церковь

Mytsyk Yu.A., Tarasenko I.Yu. Fund of Hlukhiv hundredth chancellery of Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv as a source on Hlukhiv area history of the first half – middle XVIII-th century

The article reveals contents of fund 737 Hlukhiv hundredth chancellery of Central State Historical Archives of Ukraine. Important documents of Hlukhiv area history of Hetman times (XVIII century) are preserved here. There are important sources of social and economical history. Documents of religious and cultural history are needed to add by documents from other funds of CDIAK, first of all General military chancellery.

Key words: Hlukhiv, Hetmanate, Cossacks, archives, sources, church.

06.03.1913 p.

УДК 930.253:94(477)-027.541«17»

Ю.А. Шишкіна

ІСТОРІЯ ГЛУХОВА ДОБИ ГЕТЬМАНЩИНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ У КИЄВІ)

У статті автором проаналізовані та систематизовані матеріали Центрального державного історичного архіву України у Києві, що стосуються забудови міста Глухова та історичних подій, які відбувалися у ньому у період Гетьманщини.

Ключові слова: Гетьманщина, Глухів, архів, фонди, пожежі, перепланування, відбудова.

Джерела є носієм відомостей про епоху, яка вивчається. Вони дозволяють об'єктивно уявити реальну картину буття. Саме джерела розкривають світогляд суспільства епохи, дозволяють виявити закономірність історичного процесу, залучають до науки раніше невідомі факти. Вивчення джерел дозволяє отримати фактичні знання, що складають основу подальших висновків. Вивченням українського історичного джерелознавства займалися такі дослідники, як С. Макарчук [1], А.Є. Атаманенко [2], О.М. Богдашина [3] та інші.

Цінність історичного джерела залежить від того, наскільки повно та достовірно в ньому відображені найбільш суттєві та характерні риси того чи іншого історичного періоду, події. У фондах Центрального державного історичного архіву України зберігаються документи, які досить широко висвітлюють історію Глухова доби Гетьманщини і які є писаними свідками тих подій, що відбувалися в місті та мали суттєвий вплив на поступ української історії. Аналіз цих документів значно збагатить інформативну базу та розширить межі творчого пошуку для дослідників, які вивчають зазначений історичний період.

Фонди Центрального державного історичного архіву України зберігають універсали, укази, ордера глухівських гетьманів Івана Скоропадського, Данила Апостола, Кирила Розумовського, керуючого Малоросією генерал-фельдмаршала П.О. Румянцева-Задунайського.

Мова йде про листування гетьмана Д. Апостола з князем Олександром Шаховським, з урядом Лубенської полкової канцелярії, з Київським архієпископом [4; 5; 6], гетьмана Кирила Розумовського з домовою економічною канцелярією [7]. У фондах архіву є переписка керівництва ІІ Малоросійської колегії з Генеральним військовим судом з питань виконання указів Катерини ІІ та Сенату, а також порядку встановлення магдебурзького права та функціонування поштового тракту від м. Глухова до м. Харкова [8], укази Генеральної військової канцелярії, Стародубської військової канцелярії,